

Brielse Mare jg. 4, nr. 1, april 1994

Brielse Mare

Jaargang 4, nr. 1

April 1994

Mededelingen en historische bijdragen van de Vereniging Vrienden van het Trompmuseum

COLOFON

De Brielse Mare is een uitgave van
De Vereniging Vrienden van het Trompmuseum
te Brielle en verschijnt tweemaal per jaar.
Leden van de vereniging ontvangen dit
tijdschrift automatisch. ISSN:0927-8478

Correspondentie-adres van de vereniging:
Maarland NZ 48, Brielle.
Postrekening Vereniging Vrienden van het
Trompmuseum 208792; minimumcontributie
f 15.-- per jaar.
Nieuwe leden kunnen zich aanmelden bij het
correspondentie-adres.

Secretariaat Brielse Mare-redactie:
mw.M.S.Zoetemeijer
Voorstraat 162
3231 BL Brielle.
Bijdragen voor het volgende tijdschrift
kunnen worden ingestuurd naar het redactie-
secretariaat.

Redactieleden:
I. de Baan, W. de Baan, C. Glaudemans,
L. Hordijk, J. Kolling, I. Kuyper,
en M. Zoetemeijer.

Ontwerp omslag: J. Kolling

Foto's: R.G.Meyer

Drukkerij: De Welplaat, Spijkenisse

Brielse Mare jg. 4, nr. 1, april 1994

Brielse Mare

Mededelingen en historische bijdragen van de Vereniging Vrienden van het Trompmuseum

INHOUD

I.Kuyper Verslag van de Vereniging 'Vrienden Van Het Trompmuseum" over het jaar 1993.	3
C.Glaudemans De Grap van 1 april, Alva's bril en Brielle.	6
W. en I. de Baan Brielse Gevelstenen	20
M.Albers 'In naam van de vrouwen, doe open de poort'.	22
M.Albers Tentoonstellingsagenda hal Stadhuis.	43
M.S.Zoetemeijer Kroniek 1993.	45

I. Kuyper
(voorzitter 'Vrienden')

**VERSLAG VAN DE VERENIGING 'VRIENDEN VAN HET
TROMPMUSEUM' OVER HET JAAR 1993.**

Ledenbijeenkomsten.

Op 6 mei kwamen de 'Vrienden' bijeen in de raadzaal van het Brielse stadhuis.

Nadat een aantal zaken behandeld was welke de vereniging betroffen, kreeg de heer Zuydgeest uit Vlaardingen het woord.

Hij hield een inleiding over de Vlaardingse visserij, die enige overeenkomst vertoonde met de vroegere Brielse visserij.

Uitvoerig werd onder meer stilgestaan bij het harde bestaan van de vissers vroeger.

Tenslotte: de voorzitter deelde deze avond mede, dat een brief binnengekomen was van de 'Stichting Regionaal Belang Voorne', waarin deze Stichting de Vrienden F. 2500,- aanbiedt.

Ieder vond dit een plezierige mededeling.

Op 18 november kwamen de leden voor de tweede maal in 1993 bijeen.

Wat de vereniging aangaat wordt o.a. van gedachten gewisseld over het al dan niet doen plaatsvinden van een jaarlijkse excursie.

Onderzocht zal worden of in 1994 een bezoek kan worden gebracht aan een recent gerenoveerd museum. De heer mr. P.D.A. Wijk houdt een inleiding over 'De totstandkoming van het waterschap de Brielse Dijkkring'.

In 1852 werden op initiatief van de heer J. Trouw reeds pogingen ondernomen om tot centralisatie van het dijkbeheer op Voorne en Putten te komen.

Na een lijdensweg van ongeveer 100 jaar werd tenslotte in 1954 het waterschap opgericht.

Excursie.

In aansluiting op de lezing van de heer Zuydgeest op 6 mei leidde de jaarlijkse excursie ons naar het Visserijmuseum te Vlaardingen.

De heer Zuydgeest leidde ons rond in het museum en vertelde opnieuw een aantal boeiende verhalen over de Vlaardingse visserij.

Er werd ook een film over de visserij vertoond.

Tenslotte werd een kleine wandeling door Vlaardingen gemaakt.

De Grote Kerk werd bezocht en er was gelegenheid een kopje koffie te drinken.

Het bestuur.

Het bestuur vergaderde in 1993 op 4 februari, 29 juli, 26 augustus en 5 oktober.

Vooraf werd aandacht besteed aan het eventueel aankopen van portretten van de familie Van Alderwereldt.

Aanwinsten 1993.

Van ons vroegere bestuurslid mevrouw Felix ontvingen wij een fraai, antiek, geelkoperen zwavelstokkenbakje alsmede een antieke tinnen kruik en een blokje gewichten.

Uit de nalatenschap van de heer S.O. Brouwer ontvingen wij een tweetal tekeningen, vervaardigd door zijn zuster, de kunstschilder Antoinette Brouwer.

De heer De Roo van Alderwereldt stelde ons in de gelegenheid van hem aan te kopen het portret van mr. Willem Pieter van Alderwereldt, waarschijnlijk geschilderd door Rienk Jelgershuis.

Wij konden tevens aankopen het kussenovertrek met het wapen van Brielle, dat aan Van Alderwereldt werd aangeboden bij zijn installatie als burgemeester van Brielle in 1788.

Later konden wij van de heer De Roo van Alderwereldt nog drie portretten aankopen. Zij stellen voor ds. van Alderwereldt, in de vorige eeuw predikant te Heenvliet en zijn beide zusters. Het gaat hier om zeer fraaie portretten, geschilderd door Berend Kunst.

C. Glaudemans (gemeentearchivaris van Brielle)

DE GRAP VAN 1 APRIL, AL- VA'S BRIL EN BRIELLE

Inleiding

Toen ik in 1983 met de paasdagen vrienden in Berlijn bezocht, gebeurde er iets opmerkelijks. De vrijdag voor Pasen viel op 1 april en inderdaad net zoals in Nederland hielden schoolkinderen elkaar voor de gek. Er werd geroepen: 'Je fietsband is lek', en nadat de eigenaar van de band de fiets wilde inspecteren, werd vervolgens lachend gezegd: '1 april'.

Verbaasd keken mijn man en ik elkaar aan: '1 april', die grap hoort toch bij de inname van Den Briel? Zou de daad van "onze" watergeuzen zo ver over de landsgrenzen bekendheid genieten?'

Het hiernavolgende verhaal is het verslag van mijn speurtocht naar de oorsprong van de 1 april-grap en de relatie van de grap tot de gebeurtenissen van 1 april 1572.

De oorsprong van de 1 april-grap

Tot op heden wordt door schoolkinderen en door de media 1 april gevierd als een leugendag, de dag waarop de 1 april-grap wordt uitgehaald.

Zoals we hierboven zagen, gebeurt dit niet alleen in Nederland, maar is het gebruik over onze landsgrenzen bekend.

In de Zuidelijke Nederlanden kende men 1 april als 'verzenderkensdag', ook wij kennen het spreekwoord: 'op 1 april zend je de gekken waar je wil'. De Duitsers kennen het 'Aprilschicken' en de 'Aprilnarr', de Fransen lachen om de 'poisson d'Avril' en de Engelsen hebben hun 'April-fool'. In Roemenië roepen ze de beetgenomen lichtgelovige

na met 'Aprilkhu'. In Spanje is het: 'chiasco d'Abril'. Scandinavische landen kennen de 'april-kämt', in Hongarije wordt aan de mop de naam 'aprilisi trefa' gegeven, terwijl in Polen deze dag de 'Pierwoczy Kwiecsien' en in Rusland de 'Obman pervoge Aprela' wordt genoemd. Vele landen kennen de eerste april als dag van grappen en satire.

J. ter Gouw, de bekende volkskundige, verzekerde aan het einde van de vorige eeuw, dat de eerste april een dag is, waarop de mensen zich vermaken door elkaar voor de gek te houden. Maar reeds in zijn tijd was het iets wat men eigenlijk overliet 'aan schoolknappen en hogereburgerschoolsjongeheren'.

Het oude gebruik was om lichtgelovigen weg te sturen om onzinnige zaken te halen, zo moest men voor een dubbeltje 'tisterniet' halen, of werd men in Drenthe bij het slachten uitgestuurd om de bloedboor te lenen, ook werden slachtoffers naar de smid uitgestuurd om sol sleutels, naar de schilder om verfzaad of om haarpoeder voor een versleten borstel, naar de timmerman om een ronde winkelhaak en naar de kleermaker voor een kwartje knoopsgaten. De dierentuinen krijgen traditiegetrouw vele telefoontjes te verwerken van mensen die naar meneer De Leeuw, meneer De Beer of meneer De Gier vroegen. Artis werd op 1 april 1993 265 maal door argeloze bellers benaderd, de medewerkers van dierentuin Blijdorp moesten voor de grappenmakerij meer dan 500 maal de telefoon opnemen.

In alle landen van Europa vinden we ongeveer dezelfde moppen en grappen, aangepast aan een bepaalde functie.

De meeste Nederlanders menen, dat de vreemde gewoonte om elkaar op 1 april te foppen een herinnering is aan de inname van Den Briel, immers op 1 april stuur je de gekken waar je wil en verloor Alva zijn bril. Een kleine selectie uit de kran-teartikelen, die verschenen rond 1 april 1993 en

handelden over de 1 april-grap, toont aan dat deze visie gemeengoed is in Nederland. Van NRC tot Algemeen Dagblad, overal wordt de oorsprong van de 1 april-grap in Brielle gelegd.

De vraag is of deze visie de juiste is.

Er zijn ook andere verklaringen, die berusten op een historische grondslag vaak met een nationaal karakter. Sommige schrijvers waren van mening, dat het gebruik is ontstaan na de invoering van de Gregoriaanse kalender. De mensen zouden op 1 april vrolijk nieuwjaar zijn gaan vieren, omdat zij na de invoering van de nieuwe kalender de tel waren kwijtgeraakt.

In Frankrijk wordt beweerd, dat de oorsprong ligt bij Lodewijk XIII van Frankrijk. Hij had Karel V, prins van Lotharingen, gevangen genomen en deze wist op 1 april 1632 uit het kasteel van Nancy te ontsnappen. In Frankrijk werden zijn bewakers spottend 'de bewakers van de aprilvis' genoemd.

Volgens de Duitsers vindt de grap zijn oorsprong bij gefopte speculanten. Op de Rijksdag te Augsburg in 1530 werden vele gewichtige zaken besproken. Men wilde onder meer tot een oplossing komen voor de chaos in het muntwezen. Er werd een dag bepaald voor de invoering van een nieuw muntstelsel: namelijk 1 april 1531. Direct waren duizenden speculanten in de weer om hiervan te profiteren, op grote schaal werd goud ingekocht. De goudprijzen vlogen daardoor omhoog. Toen evenwel de eerste april kwam, gebeurde er niets en de speculanten werden volgens overlevering openlijk bespot. En zo, wordt in Duitsland beweerd, nemen sedertdien de Duitsers elkaar op 1 april beet.

De vroegste optekening van een 1 april-grap in Nederland dateert van tien jaar voor de inname van Den Briel. Tijdens een radio-uitzending op 1 april 1992 werd deze door de directeur van het Nederlands Centrum van Volkscultuur te Utrecht genoemd. Een historische bron uit 1562 maakt melding van een persoon, die bezorgd aan een bekende vraagt: 'Ik vrees het Jan, dat gij mij wilt ver-

zenden', oftewel: 'Ik ben bang Jan, dat jij een 1 april-grap met mij wilt uithalen'. Dit is een aanwijzing, dat de 1 april-grap weinig met de inname van Den Briel heeft te maken.

Waar ligt dan wel de oorsprong? Kort geleden hoorde ik opnieuw de katholieke verklaring van de 1 april-grap. Het 'verzenden' was een parodie van de bespottung van Christus toen hij werd gezonden van Annas naar Kajafas, van Kajafas naar Pilatus, van deze naar Herodus en van Herodus weer naar Pilatus. De verklaring van de katholieken vond z'n oorsprong in het feit, dat 1 april meestal in de vastentijd of in de Goede Week viel en samenviel met de meditatie over het lijden van Christus. Het 'verzenden' zou dan een parodie op de behandeling van Christus zijn. De Vlaamse pater Janssens, die een uitgebreid onderzoek heeft gedaan naar de oorsprong van de 1 april-grap wijst deze verklaring echter van de hand. Hij gelooft dat de kerk de grappen op deze dag nooit zou hebben getolereerd. Maar van een verbod door de kerkelijke instanties is nergens een spoor terug te vinden. Wel heeft hij onder andere in Noord-Brabant en in de omgeving van Brugge geconstateerd, dat diepgelovige ouders, het 'verzenden' aan hun kinderen hebben verboden als iets wat niet gepast was. Maar een verbod is nog niet een bewijs voor het ontstaan van?

Anderen zoeken de oplossing in de oude Scandinavische verhalen. Men ontdekte dat in de Noorse mythologie de maand april aan de god Thor was gewijd; en 'der Thor' betekent in het Duits immers dwaas. Alle reden, zo beweerde men, om aan het begin van de Thor-maand met elkaar de draak te steken.

Eén van de fraaiste verhalen over de oorsprong van de 1 april-grap wordt door J. ter Gouw in zijn 19de-eeuwse studie De volksvermaken gegeven:

'Daar was eens een reus, die Thiassi heette, en een mooie dochter had,

Skathi genaamd. Nu werd Thiassi in een gevecht met de Asen gedood.

"Dat zal ik ze betaald zetten", zei Skathi, die zichzelf voor een heele heldin hield; en ze trok een wapenuitrusting van haar vader aan, marcheerde regtuit naar Asgard, waar de Asen woonden, en riep hun toe, dat maar uit moest komen, wie moed had, want dat ze met den eersten den besten vechten wilde! Maar de goden wilden met geen jonge juffrouw vechten, en Balder stak zijn hoofd het venster uit en zei: "Kom maar binnen, Skathi! Wij weten wel waar 't jou om te doen is: jij wou graag een man hebben. Welnu beste meid, je mag uitzoeken; maar met één beding: je mag van niemand meer dan de beenen zien. En de Asen zullen je bruiloft vieren met een klucht, dat je schateren zult van lachen".

Dit beviel Skathi wel; wat jonge juffer wil niet liever trouwen dan vechten? Maar bovendien mogt ze Balder wel lijden, en besloot hem te kiezen. Al de Asen wierpen spoedig een wollen deken over den kop en lieten alleen de beenen onbedekt. Toen Skathi binnenkwam, greep ze dadelijk een paar flinke beenen, en riep: "Dat is Balder, hij zal mijn man zijn!"

Maar o wee! In plaats van den schoonen Balder had zij den leelijken Niord gepakt'.

En Skathi werd de vrouw van de sombere regengod Niord, ook zij werd vervolgens onder de Asinnen opgenomen en als de godin der voorjaarsstormen vereerd. Volgens overlevering hebben de Scandinavische volken de grap door hun goden met Skathi gepleegd, jaarlijks gevierd met de grappen op 1 april.

We hebben gezien, dat vele volkeren de 1 april-grap kennen en een eigen nationale oorsprong aan deze grap hebben gekoppeld. Dit zal ook voor niet-kritische lezers verdacht zijn. Voorlopig lijkt het mij het beste om voorbij te gaan aan deze historische verklaringen met een nationaal karakter.

De Vlaming Janssens zoekt de oorsprong in de oudheid. In veel Europese landen is de aprilgrap bekend als de 'April-vis' (pescé d'Aprile, poisson d'Avril, peca de prima de Abril). Ook in Nederland was de 'April-vis' bekend. De Schoolmeester dichtte in de eerste helft van de 19de eeuw:

'Er zwemt nooit geen tong langs Den Briel.

of hij neuriet: "poisson d'Avril" '.

De uitdrukking 'vis' vindt zijn oorsprong in het latijnse gezegde: 'desinit in piscem'. Het woord 'vis' is hier synoniem met klucht of grap.

Uit de studie van Janssens blijkt, dat de 1 april-grap niet alleen in Europa bekend is. In het gehele Midden-Oosten wordt de grap gevierd, en zendt men vrienden en kennissen uit met een onzinnige boodschap tot grote vrolijkheid van het gezelschap. Zelfs in Noord-Afrika was de grappendag in zwang. Een mogelijke verklaring is nu wel te geven: het folkloristisch gebruik rond de 1 april-grap is geëxporteerd vanuit de klassieke wereld.

Volgens Janssens ligt in het oude Griekenland de alleroudste oorsprong. In Thessalië in Noord-Oost-Griekenland werd eertijds het nieuwe jaar in april ingezet met 'lachriten'. Hij citeert Apuleius, die in de 2de eeuw na Chr. in zijn Metamorphosen schreef, dat de god Risus, de god van de lach, het jaarbegin voorzat en een ieder zegende die met de lachrite zijn welwillendheid inriep, te zijner eer werd er gelachen en werden mensen aan het lachen gemaakt. Er moest gelachen worden, als voorteken van een voorspoedige toekomst. De kerkvaders zouden later dit bijgelovige lachen verbieden. Zo schreef de heilige Augustinus: 'Wij verbieden die

dwaze zotternijen, cirkusspelen, maskeraden, vermommingen en het gekscheren met anderen, door ze te verzenden'.

De god Risus heb ik niet in andere bronnen aangetroffen, de rite rond het lachen was al in de oudheid bekend. Het is aannemelijk, dat er oude lachriten aan het begin van de maand april hebben bestaan, en dat de Grieken en Romeinen de rite via handelscontacten en andere contacten hebben overgeheveld naar elders, zodat de lachriten uitgroeiden tot een Pan-Europees verschijnsel, het Midden-Oosten inbegrepen. Via emigratie en kolonisatie is de grap ook in Amerika terechtgekomen.

De precieze herkomst en de ouderdom van de 1 april-grap kennen we dus niet. Maar het is inmiddels duidelijk, dat de 1 april-grap heel oud is, veel ouder dan die befaamde eerste april, toen Alva zijn bril verloor na het optreden van de watergeuzen.

Op den eerste april verloor Alva zijn bril
'De tiende penning mijn!' zei duc d'Alv, maar de
Geus.

Ontkaapte hem zijn Bril-wat keek hij op zijn neus

(Spotprent 19e eeuw, lithografie gemeentearchief
Brielle)

En hoe zit nu met Alva's bril?

We weten allen, dat het verlies van Alva op 1 april 1572 geen aprilgrap, maar overduidelijke realiteit was. Het rijmpje: 'Op 1 april verloor Alva zijn bril' voert ons terug tot kort na de inname van Den Briel. Het rijmpje is van zeer oude datum. Pieter Bor vermeldt het reeds in 1601 in zijn Nederlandse Oorlogen. Hij beschrijft de indruk die de inname van Den Briel op het volk heeft gemaakt:

'Ja, men hoorde vast onder de borgeren
hier en daer tot sijn [=Alva] rijmen:
Den eersten dach van April verloor
Duc d'Alva synen Bril'.

Het rijmpje is dus haast even oud als het feit waarop het slaat.

In eerste instantie had ik dit niet vermoed. Ik dacht aan een latere datum, waarbij zonder bijbedoeling Brielle in Bril is veranderd, omdat het in het rijmpje past.

Robert Fruin vond zelfs nog een vroegere aantekening over Alva's bril. In 1579 noteert Theophilus bij de beschrijving van het innemen van Den Briel in de Chronijk, Historie der Nederlandscher Oorlogen:

'De Hertog kryget een Bril op die
neuze'.

Ook een Geuzenlied uit het midden van het jaar 1572 getuigt van deze bril op de neus van Alva:

'Duck d'Alve mocht verdraegen niet
Den Bril op zijnder Neuse.
Uut Utrecht hy doen trecken liet
Thien vaendel Spaengiaerts'.

Fruin vraagt zich af, of hier iets anders wordt bedoeld, dan in ons beroemde rijmpje. In plaats van zijn bril te verliezen, als Den Briel hem wordt ontnomen, krijgt Alva er integendeel een op zijn neus. De oplossing zoekt hij in het woord 'brillen'. Volgens Fruin is hier bedoeld de bril als klem om een stier te temmen. Het brillen zou

dan niet zo zeer beetnemen en bedotten betekenen, maar eerder 'bedwingen'. Alva's macht werd door de daad van de watergeuzen aangetast. Hij kon zich de bril, die de geuzen hem hadden opgezet, niet meer van zijn neus rukken, hij bleef 'gebrild'. Heel opmerkelijk is, dat volgens ooggetuigen Lumey in december 1572, toen hij Leiden binnentrok een bril in zijn vaandel voerde. Het citaat is te vinden bij Petrus Opmeer:

'Guiliemus Lummenus stipantibus eum Praetorianis, qui sub signo quod conspicilio notabatur' [Willem van Lumey vergezeld van zijn lijfwacht, die onder een vaandel, hetwelk met een bril getekend was, diende].

We weten uit een brief aan kardinaal Granvelle, dat het belachelijk maken van de Spanjaarden populair was onder de geuzen. Tot bespotting van de hertog hadden zij op hun vaandels de Spaanse woorden geschreven, die Alva gezegd zou hebben na het vernemen van het bericht, dat Den Briel was ingenomen. Hij zou hebben gezegd: 'No es nada' [dat is niets]. Met deze drie woorden dreven de geuzen op hun vaandels de spot.

Over Alva werden dus grappen gemaakt. Hij had een bril op zijn neus gekregen. Korte tijd later is volgens Fruin het rijmpje verbasterd tot het op heden bekende dichtsel. Sedert het begin van de 17de eeuw heeft Alva zijn bril oftewel Den Briel verloren.

Tegen deze visie van Fruin heeft de bekende Brielse gemeentearchivaris Johan Been argumenten ingebracht. In zijn artikel Alva's bril probeert hij deze weer terug te voeren naar Brielle.

'Waar', betoogt Been, 'dacht men aan, wanneer men den stedsnaam van Den Briel uitsprak: aan een bril als kijkglas, of aan een bril als klem? Waar het woord Briel van afkomt, doet hier minder ter zake; maar wel dat men het spelde en schreef, van de

oudste tijden af, zoodanig dat er altijd de klanken en letters in voorkwamen, welke men ook ontmoette in het woord bril, in beide beteekenissen'. Been geeft voorbeelden, waarin Brielle met bril (kijkglas) werd geassocieerd. De stad werd beschouwd als 'de uitkijker op zee'.

In het Trompmuseum wordt een gerechtszwaard bewaard uit 1580. De symbolen op dit zwaard zijn aan het begin van deze eeuw beschreven door Johan Been. Thans is een deel van de symbolen afgesleten. Op het lemmet is afgebeeld een vrouw met een zwaard in de hand, waaronder het woord Justitia; aan de keerzijde draagt het de naam van de zwaardveger Johan van Vreesen met het jaartal 1580. Het gevest van dit zwaard vertoont driemaal (door afwisseling van staal en rood koper) de stedelijke kleuren wit-rood-wit, terwijl bovendien aan weerszijden van dat gevest, boven het jaartal 1600 een knijpbril is gegraveerd. Been heeft ook op andere voorwerpen, die aan de stad toebehoorden een knijpbril teruggevonden.

Zou misschien onder invloed van het bekende rijmpje de bril op het zwaard zijn terechtgekomen?

Been heeft nog een laatste argument om de relatie Brielle en bril te onderstrepen. Uit omstreeks 1578 kent hij een citaat, waarin de Brielse bril centraal staat:

'Ba, wat eenen Bril heeft onsen Cosijn [=Alva, omdat Philips II hem "neef" noemt] nu op sijnen neuse, can hij daer wel uijt sien?" Ick geloove wel neen'.

In de marge heeft de geschiedschrijver Emanuel van Meteren er omstreeks 1590 bij aangetekend:

'Dit sermoen [=preek] dede hij als den Briele bij den Grave van Lumeij inghenomen was'.

afbeelding 2: Gevest van zwaard met als stedelijk symbool van Den Briel een knijpbril. Dit gerechtszwaard hing in de kamer van het stadhuis, waar recht werd gesproken (Trompmuseum Brielle, oud inv.nr.196)

Ik geef Been gelijk, dat uit het hierboven genoemde citaat duidelijk blijkt, dat er van een bril met glazen, of zoals men wil van een knijpbril sprake is.

Als we de feiten over Alva's bril op een rijtje zetten, moeten we concluderen, dat we niet zeker weten of in de allereerste jaren na 1572 met het noemen van Alva's bril een verwijzing naar de inname van Den Briel wordt gegeven. Het is evenwel overduidelijk, dat reeds aan het einde van de 16de eeuw, dus zeer spoedig na het wapenfeit van de watergeuzen, bij het noemen van de bril van Alva nog slechts aan één ding werd gedacht, namelijk aan de Brielse knijpbril, of beter gezegd aan de inname van Den Briel.

Geraadpleegde bronnen en literatuur

- * RVU-educatieve omroep, in de serie 'De Schatkamer', het programma '1 april', uitgezonden op 1 april 1992. (Een cassetteband met de tekst van de uitzending is op het gemeentearchief Brielle aanwezig).

- Been, Joh.H., 'Alva's bril', in: De XXe eeuw. Maandschrift voor letteren, kunst, wetenschap en politiek XI-V (1904) pp. 52-64.
- Duynstee, B., "Artis kan niet lachen om aprilgrap-pen", Algemeen Dagblad, 2 april 1993, p. 17.
- Fruin, R., 'Alva's bril', in: Verspreide geschriften VIII (Den Haag 1903) pp. 373-379.
- Fuchs, J.M. en W.J. Simons, Shell Journaal van Nederlands folklore (z.pl. 1972).
- Gouw, J. ter, De volksvermaken (Amsterdam 1871, herdruk Amsterdam 1977) pp. 125-128.
- Heers, J. Vom Mummenschanz zum Machttheater. Europäische Festkultur im Mittelalter (Frankfurt a. Main 1986) (vert. uit het

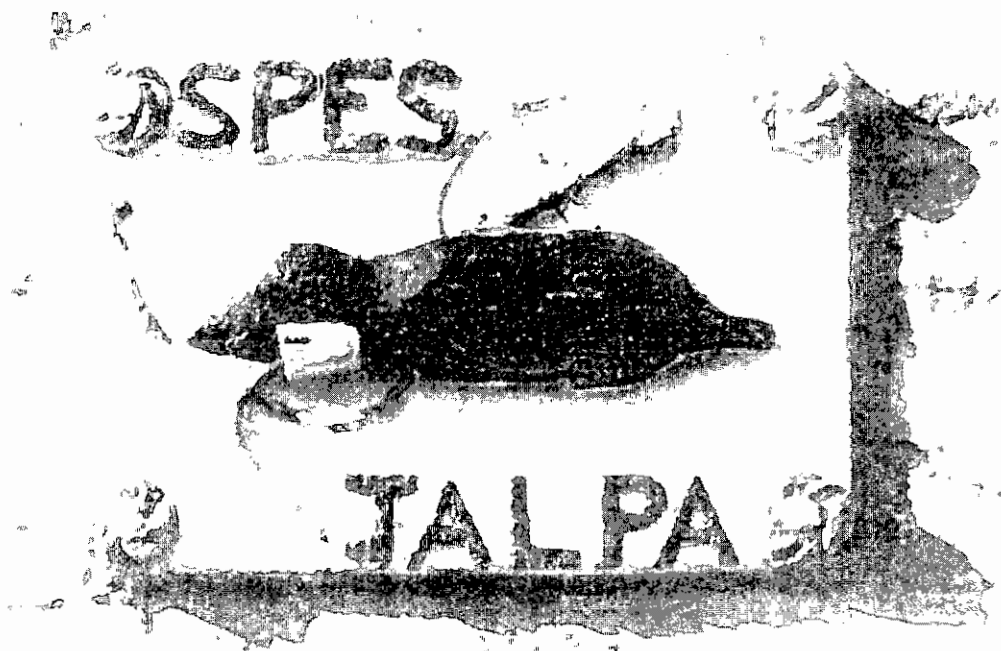
- Frans Fêtes des fous et carnivals, Parijs 1983) pp. 28-37.
- Hofland, H.J.A., "Hoogachtend, de neef van Tsjajkowski", NRC-handelsblad, 1 april 1993, p. 18.
- Horst, P.J. van der, 1 april. Van leverworst tot loeres, april 1983 (AO'88, nr. 1959).
- Jager, J.L. de, Volksgebruiken in Nederland. Een nieuwe kijk op tradities (Utrecht/Antwerpen 1981) pp. 130-131.
- Janssens, Pr., 'Een-April, verzendekensdag', in: Oostvlaamsche Zanten. Mededelingen van de bond der Oostvlaamse folkloristen en van de Dienst voor Folkloristische Opzoekingen XXX-III-4 (1958) pp. 107-122.
- Joode, T. de, Folklore in het dagelijks leven (Alphen aan den Rijn, 2de druk 1981) pp. 78-81.
- Laan, K. ter, Folkloristisch woordenboek van Nederlanden Vlaams België (Den Haag, Batavia 1949) pp. 16, 121.
- Opmeer, P., Historia Martyrum Batavoricum (Amsterdam 1625) p. 63; het citaat over de bril in het vaandel van Lumey komt niet voor in de Nederlandse vertaling.
- Pleij, H., Sprekend over de middeleeuwen (Amsterdam 1991) pp. 119-139.

Met dank aan mw. I. Weltevreden, hoofd van de bibliotheek te Brielle, het Nederlands Centrum van Volkscultuur te Utrecht, die mij aan literatuur over de 1 april-grap hebben geholpen en drs. B. Noom te Hilversum, die voor mij bronnen uit de klassieke oudheid raadpleegde.

20

W. en I. de Baan

BRIELSE GEVELSTENEN

Bij de familie C.Moll, Dijkstraat 11, is vorig jaar maart (1993) een gevelsteen geplaatst. Ongeveer 30 jaar geleden had ik al het idee een gevelsteen aan te brengen, aldus de heer Moll. Ik ben op het idee gekomen door de drie mollen bij M.Moll op de Veckdijk. Ik woonde toen echter nog in de nieuwbouwwijk Rugge en zoiets vond ik daar niet thuis horen.

Nu ik in de Dijkstraat in de Brielse binnenstad woon vond ik mijn plan wel uitvoerbaar. Ik heb een gekleurde tekening van de gevelsteen gemaakt en bij de gemeente gevraagd of ik zo'n steen in de voorgevel van mijn huis mocht aanbrengen en
.....het mocht!

Eerst heb ik geprobeerd met een houten mal een steen van gips te maken, maar dit lukte niet en op advies van mijn buurman de heer Edelman heb ik het op een andere manier gedaan.

Voorstelling op de gevelsteen:

Een mol op een anker en de woorden spes en talpa.
Het anker symboliseert de hoop.
Spes is het latijnse woord voor hoop.
Talpa is het latijnse woord voor mol.
De vier bloemen op de hoeken stellen onze vier kinderen voor.
Wij wensen hen nog vele gelukkige jaren op hun anker (in hun huis) toe!

22

M. Albers,
conservator Trompmuseum

'IN NAAM VAN DE VROUWEN, DOE OPEN DE POORT'

DE AFDELING BRIELLE (1907-1920)
VAN DE NEDERLANDSCHE BOND VOOR VROUWENKIESRECHT'

'Met dank aan mw. C.N.W.M. Glau-
demans, gemeentearchivaris van Brielle,
die mij op het spoor zette van de
Brielse afdeling van de Nederlandsche
Bond voor Vrouwenkiesrecht en aan mw.
Y. Hentenaar, archiefmedewerkster van
het Internationaal Informatiecentrum
en Archief voor de Vrouwenbeweging
(IIAV) in Amsterdam, die mij wees op
het Brielse materiaal in het archief
van de bond. Het archief bevond zich
sinds 1920 in het Algemeen Rijksar-
chief in Den Haag en werd in 1971,
samen met de archieven van de Neder-
landsche Unie voor Vrouwenbelangen en
de Vereeniging tot Verbetering van den
Maatschappelijken en den Rechtstoe-
stand van de vrouw, opnieuw geïnventa-
riseerd. De geciteerde inventarisnum-
mers in dit artikel verwijzen naar de
inventaris uit 1971. De archieven zijn
op 25 februari 1994 overgedragen aan
het IIAV in Amsterdam.

Het artikel vormt het verslag van het
onderzoek dat ik heb verricht voor de
samenstelling van de tentoonstelling
Kiesrecht in Brielle, die van 2 tot en
met 25 maart 1994 te zien was in de
hal van het stadhuis in Brielle. De
tentoonstelling werd door het Trompmu-
seum georganiseerd ter gelegenheid van
het verkiezingsjaar en 75 jaar vrou-

Inleiding

'Het was nog donker om ons heen (...), geen licht aan de horizon, geen lichtend spoor op ons pad', schrijft Marie Rutgers-Hoitsema in 1919 als zij, na de invoering van het zo fel begeerde vrouwenkiesrecht, terugkijkt op het begin van een jarenlange strijd. Aan het verwerven van het vrouwenkiesrecht hebben ook Brielse vrouwen en mannen hun steentje bijgedragen.

Vrouwenkiesrecht²

Rond het midden van de 19de eeuw zijn de stemlokalen in Nederland alleen toegankelijk voor welgestelde belastingbetalers. Volgens de grondwet zijn vrouwen formeel niet uitgesloten van kiesrecht, maar in de praktijk kan geen enkele vrouw haar stem uitbrengen. Dat ondervindt Aletta Jacobs (1854-1924), die zich in 1879 als eerste vrouwelijke huisarts in Amsterdam vestigt. Als belastingbetaler verzoekt zij in 1883 de Amsterdamse gemeenteraad haar op de kiezerslijst te plaatsen. Hoon is haar deel: de gemeenteraad weigert haar verzoek. Aletta Jacobs gaat tegen de beslissing in

wenkiesrecht in Nederland.

²De hoofdstukken Vrouwenkiesrecht en Een knuppel in het hoenderhok. De Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht zijn gebaseerd op Vrouwenstemmen. 100 jaar Vrouwenbelangen. 75 jaar Vrouwenkiesrecht., M. Borkus e.a., Zutphen 1994, hoofdstuk 1 en Een stemming. Een tentoonstelling ter gelegenheid van 75 jaar vrouwenkiesrecht in Nederland., B. Siregar e.a., Den Haag 1994.

hoger beroep bij de Arrondissementsrechtbank en de Hoge Raad. Het mag niet baten. Aletta Jacobs krijgt geen kiesrecht. In de Tweede Kamer wordt naar aanleiding van de kwestie opgemerkt dat 'het niet de roeping (is) van vrouwen om deel te nemen aan het openbaar bestuur, het zou haar innerlijke leven krenken, haar gratie bezoedelen en haar eer en heerlijkheid schaden.' Het gevolg van de aktie van Aletta Jacobs is dat in 1887 de letter bij de geest wordt gevoegd. De grondwet wordt gewijzigd: voortaan hebben alleen mannelijke Nederlanders kiesrecht.

De aktie van Aletta Jacobs is het begin van de strijd voor vrouwenkiesrecht en de gelijkwaardige maatschappelijke positie van vrouwen. In die strijd speelt de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht een belangrijke rol. Als de voorvechters van het algemeen kiesrecht, vooral liberalen en socialisten, in 1893 weigeren ook op te komen voor het vrouwenkiesrecht, richt een klein aantal vrouwen op 5 februari 1894 de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht op. De doelstelling van de vereniging is het 'verkrijgen van kiesrecht voor de vrouw'. Mannen mogen lid zijn, maar geen bestuursfunctie bekleden. De vereniging wil politiek neutraal zijn en zich niet binden aan enige partij of zuil. 'Het is steeds mijn streven geweest een krachtige kern van vrouwen te krijgen, die een duidelijk verstaanbaar vrouwenoordeel uitspreken over alle maatschappelijke vraagstukken en alle aanhangige wetten' schetst de eerste voorzitter, Annette Versluys-Poelman, het karakter van de vereniging. Het kiesrecht moet de weg banen naar de verbetering van de maatschappelijke positie van vrouwen. Gehuwde vrouwen waren immers handelingsonbekwaam, hadden geen voogdij over de kinderen, geen recht op arbeid, geen toegang tot opleidingen en geen zeggenschap over eigen geld.

De pioniers hebben het niet gemakkelijk, niet in het openbare leven, maar thuis ook niet. 'Mijn echtgenoot staat mij niet toe de vergaderingen te

bezoeken', schrijft mw. S.M.C. Wermeskerken-Junius. Marie Rutgers-Hoitsema, als propagandiste van voorbehoedsmiddelen toch niet voor een kleintje vervaard, en Welmoet Wijnaendts Francken-Dyserinck durven bij de oprichting van de vereniging geen bestuursfunctie te accepteren uit angst voor boze reacties van echtgenoot of familieleden. Betsy Perk, kiesrechtstrijdster van het eerste uur, dreigt haar lidmaatschap op te zeggen als ze nog langer stukken met naam en toenaam van de vereniging open en bloot door de brievenbus zou krijgen. In 1903 neemt Aletta Jacobs, die haar praktijk als huisarts opgeeft om zich volledig te kunnen wijden aan de vrouwenbeweging, de scepter over. Onder haar leiding krijgt de vereniging een duidelijke koers en groeit het ledental van ca 1.000 leden in 1900 tot 25.000 leden in 1919. Vooral na het succesvolle congres van de International Suffrage Women Alliance (de Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht) in 1908 in Amsterdam stromen de leden toe. Voor veel vrouwen in deze tijd staat het leven in het teken van The Cause (De Zaak): men draagt kiesrechtbroches, naait met een kiesrechtvingerhoed, schrijft met een kiesrechtpotlood en eet van kiesrechtborden met kiesrechtlepels.

Een knuppel in het hoenderhok
De Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht

In 1907 stappen Welmoet Wijnaendts Francken-Dyserinck en Lizzy van Dorp uit de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht. In een brochure met de weinig vleierende en veelzeggende titel Een knuppel in het hoenderhok rechtvaardigen zij hun daad. Zij vinden de doelstelling en werkwijze van de vereniging te radicaal. Volgens hen heeft de vrouwenbeweging twee stromingen, die van de ultra's en die van de gematigden. De bond is opgericht om de aanhangers van de gematigde richting de gelegenheid te geven zich te profileren. Zowel in doelstelling als in

werkwijze wil de bond zich onderscheiden van de vereniging. Doel is niet direct 'het verkrijgen van het vrouwenkiesrecht', maar 'opvoeding tot het verkrijgen van het vrouwenkiesrecht'. Vrouwen moeten zich ontwikkelen en leren zelfstandig een oordeel te vormen. Pas dan kunnen zij actief en volwaardig deelnemen aan het maatschappelijke en politieke leven.

Afgezien van een Verweerschrift van het Hoofdbestuur van de Vereeniging tegen de brochure, doen de vrouwen van de vereniging er grotendeels het zwijgen toe. Anders dan Welmoet Wijnaendts Francken-Dyserinck en Lizzy van Dorp zijn zij de mening toegedaan dat de bestaande verschillen niet principieel genoeg zijn om een afsplitsing te rechtvaardigen. Bovendien vinden zij dat er voor de bestaande verschillen wel degelijk plaats is binnen de vereniging. Johanna Naber (1859-1941), die door de vrouwen van de bond in een open brief wordt opgeroepen zich bij de nieuwe organisatie aan te sluiten, schrijft in 1908 in haar overzicht van tien jaar vrouwenbeweging in Nederland: 'Meer dan ooit is het thans voor de Nederlandse vrouwen plicht schouder aan schouder te staan. Verschil van kerkelijk standpunt mag in dezen de vrouwen niet verdeelen, evenmin als zij bij het streven naar het bezit van staatkundige rechten zich mogen of kunnen aansluiten bij eenige bepaalde politieke partij. Allermint echter mogen de verkeerdelijk aldus genaamde ultra's en gematigden, (eene onderscheiding te kwader ure gemaakt), bij dezen strijd in afzonderlijke korpsen optrekken. De afstand, die beide schakeeringen scheidt, zal bij wat onderlingen waardeering binnen de grenzen der Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht niet onoverkoombaar blijken. Eene dergelijke onderscheiding leidt bovendien tot altijd nieuwe splitsingen, want ultra's en gematigden zullen er in iedere vereeniging wel altijd blijven. (...) Maar langs den weg van scheuring en afscheiding is de oplossing zeker niet te vinden. Gescheiden zijn ultra's en gema-

tigden beiden zwak: vereenigd zullen zij onweersaanbaar blijken.'

In de praktijk verschillen beide organisaties weinig van elkaar. Veel vrouwen zijn lid of begunstiger van beide organisaties en laten het gekis-sabis over aan de besturen. Vereniging en bond werken ook samen. In 1913 wordt naar aanleiding van het eeuwfeest van de onafhankelijke natie Nederland en de naderende gemeenteraadsverkiezingen de tentoonstelling De Vrouw 1813-1913 georganiseerd. De strijd voor het vrouwenkiesrecht krijgt een centrale plaats op de tentoonstelling. In het Kiesrechtcomité, dat verantwoordelijk is voor de Kiesrechtzaal, werken leden van de vereniging, de bond en de in 1907 opgerichte Mannenbond voor Vrouwenkiesrecht nauw samen. Het lijkt er dan ook op dat de afsplitsing meer het gevolg is van persoonlijke dan van inhoudelijke verschillen en gezocht moet worden in de onverenigbaarheid van de karakters van Aletta Jacobs en Welmoet Wijnaendts Francken-Dyserinck.³

De afdeling Brielle (1909-1911)

Bij de oprichting in 1907 telt de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht ruim 300 leden. Het

³In haar lezingen benadrukt Welmoet Wijnaendts Francken-Dyserinck herhaaldelijk de inhoudelijke verschillen tussen de vereniging en de bond. In de lezing Verkiesbaarheid en distributie, gehouden op de openbare bijeenkomst in Brielle op 17 december 1917, staan de verschillen opnieuw centraal. IIAV, archief Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht, inv.nr. 29, jaarverslag van de afdeling Brielle over 1917.

hoofdbestuur organiseert in het hele land propaganda-bijeenkomsten om leden te werven en nieuwe afdelingen op te richten. Op 24 maart 1909 houdt de bond een bijeenkomst in hotel De Nymph in Brielle. Welmoet Wijnaendts Francken-Dyserinck, voorzitter van de bond, spreekt over de geschiedenis van het vrouwenkiesrechtvraagstuk en het doel van de bond. Het Weekblad voor Voorne, Putten, Overflakkee en Goedereede schrijft over de bijeenkomst: 'Hoe men ook over het vrouwenvraagstuk in het algemeen en over vrouwenkiesrecht in het bijzonder mag denken; of men een gevestigde opinie daaromtrent heeft of niet, ieder die in ons maatschappelijk leven, zij het ook maar enigszins belang stelt, zou de rede van mevrouw Wijnaendts Francken tot nadenken hebben moeten stemmen. Voor vele ouderen, zowel als jongeren, valt van deze welsprekende en bekwame vrouw nog wel iets te leren.' Aan het slot van de avond geven negen mensen zich op om mee te werken aan de oprichting van een nieuwe afdeling. Andere belangstellenden kunnen zich aanmelden bij het bureau van de krant. Twee maanden later, op 26 mei 1909, is de oprichting van de afdeling Brielle een feit. De afdeling is de 31ste afdeling van de bond, die op dat moment ruim 6.000 leden heeft. Het bestuur van de Brielse afdeling bestaat uit drie leden. Voorzitter wordt mw. J.M. de Jong-Paardekoper Overman, echtgenote van de griffier van het kantongerecht, en de eerste jaren de drijvende kracht achter de afdeling. Tot secretaris en penningmeester worden benoemd dhr. H.J.J. Knibbeler, gepensioneerd majoor in het Nederlandsch Oost-Indisch Leger, en

'Gemeentearchief Brielle, Weekblad voor Voorne, Putten, Overflakkee en Goedereede, 28 maart 1909.

mej. C.H. van Dijk.⁵ Op 29 september wordt het huishoudelijk reglement vastgesteld. Naast inwoners van de gemeente Brielle kunnen ook inwoners van de omliggende gemeenten lid of voorstander van de afdeling worden.⁶

Aan het einde van dat jaar telt de afdeling 40 actieve leden. Het is een chique vereniging, waarvan veel Brielse notabelen, vrouwen en mannen, lid zijn.⁷ Onder hen zijn mw. H.C.Ph.G. Egter van

⁵In tegenstelling tot de vereniging kunnen mannen bij de bond wel bestuursfuncties bekleden. Op 9 september 1909 wordt het bestuur uitgebreid met twee leden: mw. M.G. ter Heege-Eggink, echtgenote van het hoofd van de lagere school in de Venkelstraat, en mw. M.M. Klinkenberg-Broekema, echtgenote van S. Klinkenberg, leraar aan de HBS.

⁶IIAV, archief Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht, inv.nr. 60/23.

⁷De bond heeft in het algemeen een deftiger karakter dan de vereniging. In een brief van 29 juni 1954 wijst mw. C.A. Kluyver, jarenlang actief in de vereniging, op het bestaan van deze standsverschillen, die 'niet nadrukkelijk uitgesproken, maar toch wel voor ieder duidelijk' waren: 'De toiletten waarin de dames van de Bondsricting zich kleedden waren veel chiquer, hun huizen waar zij vergaderden, veel luxueuser dan bij de vrouwen van de Vereeniging. Men voelde zich op vergaderingen van de twee organisaties, althans in de grote steden, in een heel andere sfeer; de Bond

Wissekerke-Hartman, echtgenote van de Brielse burgemeester, notaris L.P. van den Blink, mr. A.J. de Jong, griffier van het kantongerecht, D. Moerman, uitgever van het Weekblad voor Voorne, Putten, Overflakkee en Goedereede en mw. M.I. van der Wallen-Louët Feisser, echtgenote van de oprichter van de Brielse kalkfabriek.⁸

Het afdelingsbestuur houdt huisbezoeken om nieuwe leden te werven en organiseert propaganda-bijeenkomsten, lezingen en cursussen voor leden en andere belangstellenden. De bijeenkomsten worden georganiseerd volgens de 'gemengde' formule: een toespraak of lezing, afgewisseld met lichtbeelden, zang, muziek, dans, voordracht of toneelstukjes.⁹

was in alle opzichten 'deftiger'.' Het verklaart volgens Kluyver ook waarom vrouwen van de Bond elk demonstratief optreden veroordeelden als 'militant'. Vrouwenstemmen, p. 45. Vergelijk ook artikel 5 uit de Statuten van den Nederlandschen Bond voor Vrouwenkiesrecht: 'Alle leden verbinden zich door hun lidmaatschap, zich bij hunne propaganda voor het vrouwenkiesrecht te onthouden van wanordelijke en geweldadige middelen.' Gedenkboek Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht 1907-1917, p. 74. IIAV, archief van de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht, inv.nr. 68/2.

⁸IIAV, archief van de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht, inv.nr. 43, ledenlijst van de afdeling Brielle uit 1910.

⁹Handleiding voor de Afdelingsbesturen van den Nederlandschen Bond voor Vrouwenkiesrecht,

Op de eerste openbare vergadering op 27 oktober 1909 houdt mej. Van Bemmelen uit Leiden een voordracht over de Afrikareizigster Isabella Eberhardt. Dhr. H. Deutekom, vader van het Merula Weeshuis, stelt zijn fraaie lantaarn beschikbaar voor de vertoning van lichtbeelden. Helaas komen de lichtbeelden, door 'de geringe lichtsterkte van het gas', minder goed tot hun recht.¹⁰

In 1910 organiseert het bestuur vier openbare bijeenkomsten. Sprekers kan het bestuur kiezen uit de sprekerslijst, die wordt gepubliceerd in De Ploeger, het tijdschrift van de bond.¹¹ Op 22 ja-

1911, p. 45. IIAV, archief van de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht, inv.nr. 69/9. De handleiding bevat een beginselverklaring, aanwijzingen voor de oprichting van een nieuwe afdeling, aanwijzingen voor de beste propaganda en een lijst van boeken en brochures over het vrouwenvraagstuk. Tevens wordt uitvoerig beschreven hoe bondsleden zich dienen te gedragen in discussies en hoe zij zich kunnen verweren tegen aanvallen van ultra- of anti-feministische zijde.

¹⁰IIAV, archief van de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht, inv.nr. 29, jaarverslag van de afdeling Brielle over 1909 en gemeentearchief Brielle, Weekblad voor Voorne, Putten, Overflakkee en Goedereede, 31 oktober 1909.

¹¹De Ploeger, Correspondentieblad van den Nederlandschen Bond voor Vrouwenkiesrecht. IIAV, archief van de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkies-

nuari houdt de oud-Briellenaar mr.dr. B. de Jong van Beek en Donk uit Den Haag de eerste van een tweetal lezingen over de Nederlandse staatsinrichting. In april spreekt ds. W.C. Hoevers, predikant te Breda, over 'Het Christendom en de vrouw'. De juriste en publiciste Clara Wichmann (1886-1922) uit Utrecht geeft op 23 november een lezing, getiteld 'De geschiedenis van het vrouwen-vraagstuk'.¹²

Om het lezen te bevorderen stelt het bestuur verschillende leesportefeuilles samen met tijdschriften en brochures. De brochures worden aangekocht of geleend van het Centraal Bureau voor Lectuur van de bond dat in 1909 is opgericht. Het beheer van de portefeuilles is in handen van de bibliothecaresse, mw. Klinkenberg-Broekema.¹³ Onder de

recht, inv.nr. 75. De Ploeger verschijnt iedere maand en bevat naast de sprekerslijst artikelen over het vrouwenkiesrecht en de vrouwenbeweging in binnen- en buitenland, artikelen over algemeen maatschappelijke onderwerpen, berichten van de plaatselijke afdelingen, benoemingen van vrouwen in openbare functies en een lijst met publicaties, uitgegeven door de bond.

¹²IIAV, archief van de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht, inv.nr. 29, jaarverslag van de afdeling Brielle over 1910.

¹³In de jaarverslagen van de afdeling klaagt het bestuur overigens herhaaldelijk over de onregelmatige doorzending van de portefeuilles: 'Nu toch komt het herhaaldelijk voor dat men een paar portefeuilles tegelijk ontvangt en dan weer weken lang niets

brochures in de portefeuilles is ook het boekje De vrouw en het kiesrecht, dat in 1910 is geschreven door de voorzitter van de Brielse afdeling, mw. De Jong-Paardekoper Overman.¹⁴ Kort na het verschijnen wijdt het Weekblad voor Voorne, Putten, Overflakkee en Goedereede een artikel aan het boekje. Het artikel begint sceptisch: 'Alleen uit beleefdheid tegenover onze stadgenooten, en, even eerlijk gezegd, ook uit nieuwsgierigheid om eens te weten hoe zij haar geliefd onderwerp besprak en - heiligschennende uitdrukking in een vrouwenbewegingspraatje ! - aan den man tracht te brengen, begonnen wij met de lezing met de brochure. Eerst hadden we gekeken hoeveel bladzijden het boekje telde. O, dat stelde ons gerust. Nog niet ten volle twintig bladzijden. Dat was te doen. En in het ironisch bewustzijn, dat wij mannen ereis eventjes flink op de kaak gesteld zouden worden en er ongenadig van langs krijgen begonnen wij de lectuur.' Gaandeweg verandert de toon en slaat het cynisme van de recensent om in bewondering voor de kennis van de schrijfster: 'Na de prachtige ontwikkeling van het vrouwen-vraagstuk volgt een en een kwart pagina die meer aan de politiek gewijd zijn. Het is waar, mevrouw De Jong heeft de gave

te lezen krijgt. Zeker zou door gerege-
elder doorzending het doel: n.l. het
lezen bevorderd worden.' IIAV, archief
van de Nederlandsche Bond voor Vrouwe-
nkiesrecht, inv.nr. 29, jaarverslag
van de afdeling Brielle over 1910;
vergelijk ook de jaarverslagen over
1914 en 1915.

¹⁴IIAV, archief van de Neder-
landsche Bond voor Vrouwenkiesrecht,
inv.nr. 69. De brochure is populair:
in 1913 en 1916 verschijnen herdruk-
ken.

in één regel meer te kunnen zeggen dan een ander in tien. Doch men zal toegeven, dat zij ten opzichte van het vraagstuk van het kiesrecht haar lezers genadig behandelt. Niet sterk genoeg kunnen wij de lezing van dit dunnen boekje aanraden. (...) Het is zeker wel bedoeld als propagandamiddel gebezigd te worden. In dit opzicht een meesterstukje. Hulde aan de kennis, maar niet minder aan de

begaafdheid van de schrijfster van dit boekje.¹⁵ In 1910 stelt de bond een betaalde propagandiste aan, Marie Steverding. Zij neemt een groot deel van het propagandawerk van het hoofdbestuur over. In 1911 houdt zij een lezing voor de Brielse afdeling over haar propaganda-reis over de Zuidhollandse eilanden.

'Gedwongen rust' (1912-1914)

Na het vertrek van mw. De Jong-Paardekoper Overman in de loop van 1911 wordt het stil rond de Brielse afdeling. Het ledental loopt terug en vacante bestuursfuncties kunnen door gebrek aan belangstelling niet worden vervuld. De slechte toestand van de kas dwingt het bestuur ertoe het aantal activiteiten drastisch te beperken. In 1912 en 1914 worden geen openbare bijeenkomsten gehouden en geen afgevaardigden gezonden naar de jaarlijkse landelijke Algemene Vergadering van de bond.¹⁶

¹⁵Gemeentearchief Brielle, Weekblad voor Voorne, Putten, Overflakkee en Goedereede, 4 september 1910.

¹⁶Naast de Algemene Vergadering stelt de bond in 1916 Provinciale Raden in, die op de Provinciale Landdagen bijeenkomen. De Provinciale Raden moeten het contact tussen de afdelingen

In 1913 organiseert het bestuur, dat op dat moment uit slechts twee leden bestaat, twee openbare bijeenkomsten. Op 28 januari spreekt dhr. D. de Clerq van Bloemendaal over 'Staatspensioneering en de verplichtingen tegenover het voorgeslacht'. Op 6 maart houdt mw. Hammes-Van Steenis uit Leiden voor een stampvolle zaal een voordracht over de padvindersvereniging 'om aan te tonen dat ook de sport als een voornaam punt kan worden beschouwd voor de ontwikkeling van de vrouw. (...) Voor en na de lezing werden door jongens en meisjes, leerlingen van dhr. J. Treffers, enige gymnastische oefeningen en gymnastische reien uitgevoerd. Door meisjes-gezellen werd tenslotte een aardig toneelstukje opgevoerd, getiteld 'Een drukke middag', waarin aangetoond werd het nut van hun bond. Er werd zelfs aan een drenkeling met succes de eerste hulp bij ongelukken toegepast.'¹⁷

Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in augustus 1914 wordt het werk van de bond tijdelijk stilgelegd om waar nodig hulp te kunnen bieden. Bondspropagandiste Christine Staas, die Marie Steverding in 1912 is opgevolgd, onderbreekt haar werkzaamheden voor de opvang van Belgische vluchtelingen. De Ploeger verschijnt niet tussen sep-

onderling en dat tussen het hoofdbestuur en de afdelingen versterken. De bond telt op dat moment 88 afdelingen, 24 sub-afdelingen en ruim 9.000 leden. De afdeling Brielle is aangesloten bij de Provinciale Raad Zuid-Holland.

¹⁷Gemeentearchief Brielle, Weekblad voor Voorne, Putten, Overflakkee en Goedereede, 9 maart 1913.

tember 1914 en januari 1915.¹⁸

'Het doel komt naderbij' (1915-1919)

Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog geeft de vrouwenkiesrechtbeweging nieuwe impulsen. 'De door de mannen opgebouwde Staat is gebleken een groote mislukking te zijn' schrijft Aletta Jacobs in september 1914. Zij is ervan overtuigd dat een inbreng van vrouwen in de politiek de wereldvrede ten goede zou komen en roept vrouwen op 'met verdubbelden ijver' naar het kiesrecht te streven.¹⁹ In 1915 worden de werkzaamheden van de bond hervat: 'Wij wisten, dat ons werk met nieuwen moed opgevat moest worden, omdat overal de vrouwen wakker geschud moesten worden, moesten leeren beseffen, dat haar nergens-aan-meedoen toestanden mogelijk maakte als de om ons heen woedende oorlog.'²⁰ Bovendien nemen vrouwen in de oorlogvoerende landen het werk van de vechtende mannen over en tonen daarmee dat ze hun staatsburgerschap waard zijn. De commissie die op initiatief van de bond een rapport samenstelt over De werkzaamheden der Nederlandsche Vrouwen gedurende den oorlog concludeert dat de 'maatschappij langzamerhand is

¹⁸Gedenkboek Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht 1907-1917, p. 89. IIAV, archief van de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht, inv.nr. 68/2.

¹⁹Vrouwenstemmen, p. 61.

²⁰Gedenkboek Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht 1907-1917, p. 89. IIAV, archief van de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht, inv.nr. 68/2.

rijp geworden om ook in het politieke leven aan de vrouw een plaats in te ruimen naast den man, waar zij zijn arbeid kan helpen volmaken door aan te vullen wat hem ontbreekt.²¹

1915 is ook een actief jaar voor de Brielse afdeling. Het aantal actieve leden stijgt tot 100. Drie nieuwe bestuursleden treden aan: mw. A.L.F. Kollwijn-Van den Oudendijk Pieterse, mw. A.F. Meulmeester-Verveen en mej. P. Rademaker. Mw. Kollwijn-Van den Oudendijk Pieterse, echtgenote van de commandant van het Korps Torpedisten, neemt de zorg voor de leesportefeuilles op zich.

Op verzoek van het hoofdbestuur organiseert het bestuur samen met de bondspropagandiste Christine Staas propaganda-bijeenkomsten in Oostvoorne, Heenvliet en Rockanje. Het doel is de oprichting van een sub-afdeling van Brielle, die bij voldoende belangstelling verder zal gaan als een zelfstandige afdeling Oostvoorne-Rockanje. Christine Staas bereidt de bijeenkomsten voor en legt samen met een bestuurslid een groot aantal huisbezoeken af. Ondanks de grote belangstelling en de gloedvolle rede van Christine Staas over het doel en streven van de bond slaagt het bestuur er niet in een nieuwe afdeling op te richten. Wel melden zich ruim 20 nieuwe leden aan.²²

Ter gelegenheid van het zesjarig bestaan van de Brielse afdeling schrijft de voorzitter, mw. Ter Heege-Eggink, het Brielsche Bondslied Staat Pal ! Het lied wordt op de openbare bijeenkomst van 13 oktober 1915 voor het eerst gezongen door een koor van enthousiaste damesleden onder leiding van mw.

²¹Vrouwenstemmen, p. 63.

²²IIAV, archief van de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht, inv.nr. 29, jaarverslag van de afdeling Brielle over 1915.

Kollewijn-Van den Oudendijk Pieterse.²³

HET BRIELSCHE BONDSLIED

Staat Pal !

In naam van de vrouwen, doet open de poort!

De bond staat gereed voor uw wal.
Hij geeft geen pardon en hij maakt geen
accoord,

Hij vordert van allen: Staat pal!
Staat pal voor uw rechten, staat pal
voor uw zaak;

Steunt allen de vrouw in haar
heerlijke taak:
En werkt met haar meê in den Briel!
En werkt met haar meê in den Briel!

Den Briel was vooraan steeds in 't
strijden voor 't recht,

In 't kampen voor vrijheid en
goed!

Zou 't nu dan de laatste zijn, die
recht en slecht,

Ons, vrouwen! wil helpen met moed?
Neen zeker, den Briel houdt traditie in

²³De Ploeger, november 1915. IIAV, archief van de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht, inv.nr. 75/90. Het lied wordt, in aangepaste vorm, ook door andere afdelingen gebruikt. In 1916 verzorgt de afdeling Hillegom een uitgave van het lied. Een gelegenheidskoor, gevormd door de vier vrouwelijke leden van de Brielse gemeenteraad, zong het lied bij de opening van de tentoonstelling Kiesrecht in Brielle op 1 maart 1994.

eer,
En steunt onze heilige zaak altijd
meer:
De eersteling der vrijheid staat pal!
De eersteling der vrijheid staat pal!

En vraagt soms een enk'le: 'Wat wil
toch uw bond?'

Waar strijdt gij zoo lange reeds
voor?
'Ontwikk'ling der vrouw!' is ons ant-
woord terstond,
Gelijkheid van recht staan wij
voor!
Wij willen geen macht en wij wenschen
geen eer:
Slechts vrijheid van arbeid; geen
onrecht thans meer:
Komt, helpt ons, want - 'Eendracht
maakt macht!'
Komt, helpt ons, want - 'Eendracht
maakt macht!'

(Melodie: In naam van Oranje, doe open de poort)

Op 14 december 1915 houdt de dichter en schrijver Frederik van Eeden (1860-1932) een lezing, getiteld Leven na het sterven. In 1916 spreekt hij opnieuw in Brielle. Het onderwerp van de lezing is dan Het verschil tusschen Oostersche en Westersche wijsheid. Na afloop draagt hij enkele fragmenten voor uit zijn nog ongepubliceerde derde boek van het gedicht Een Lied van Schijn en Wezen.²⁴ Aan het eind van dat jaar neemt mw. Egter van Wissekerke-Hartman het voorzitterschap over van

²⁴IIAV, archief van de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht, inv.nr. 29, jaarverslag van de afdeling Brielle over 1915.

mw. Ter Heege-Eggink. Zij organiseert naast de openbare bijeenkomsten ook 'ontwikkelings-avonden': kleinschalige bijeenkomsten bij de leden thuis, waar in ongedwongen sfeer wordt gediscussieerd over alledaagse onderwerpen. De discussie wordt ingeleid met een voordracht van een van de leden.²⁵ In 1916 houdt mej. Dinger een inleiding over het onderwijs in de landbouwhuishoudkunde; in 1917 is het de beurt aan notaris L.P. van den Blink en zijn dochter L.M. van den Blink. Zij spreken over het huwelijksgoederenrecht en de evenredige vertegenwoordiging.

In 1917 wordt de grondwet gewijzigd en krijgen mannen algemeen kiesrecht. Vrouwen krijgen passief kiesrecht. Zij kunnen wel door mannen als volksvertegenwoordiger gekozen worden, maar mogen zelf niet stemmen. Bij de eerstvolgende kamerverkiezingen stellen 22 vrouwen zich kandidaat. Slechts één van hen wordt gekozen: de sociaal-democrate Suze Groeneweg (SDAP) komt als eerste vrouw in de Tweede Kamer.

²⁵IIAV, archief van de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht, inv.nr. 29, jaarverslag van de afdeling Brielle over 1916. Vergelijk ook het advies in de Handleiding voor Afdelingsbesturen van den Nederlandschen Bond voor Vrouwenkiesrecht, p. 46: 'Het behandelen van den onderwerpen van den dag, om zich een bewust oordeel daarover toe te eigenen, is een belangrijk deel van ons werk. (. . .) Een van de leden geeft 's middags een paar uur de huiskamer daarvoor. Kleine gezelschappen die over een bepaald onderwerp vooruit lezen en dan dit onderwerp samen behandelen hebben een groote opvoedende kracht.'

De Brielse afdeling beraadt zich op haar toekomstige taken. In jaarverslag over 1918 schrijft het bestuur: 'Zoals bekend is, heeft de Heer Marchant een wetsontwerp ingediend tot invoering van het Vrouwen Kiesrecht. Als dit wet geworden is, zal een deel van het werk van den Bond afgedaan zijn. Er blijft echter nog veel te doen.'²⁶

Het doel bereikt ... (1919-1920)

In 1919, nu 75 jaar geleden, wordt het gehate woordje mannelijk uit de Kieswet geschrapt. Daarmee is het algemeen vrouwenkiesrecht een feit. In 1922 volgt de grondwettelijke gelijkstelling en gaan vrouwen voor het eerst naar de stembus. Met het verkrijgen van het kiesrecht zijn de vrouwen er nog niet. De politieke deelname van vrouwen moet nog op gang komen en ook zijn vrouwen op maatschappelijk en juridisch gebied nog niet in een aan mannen gelijkwaardige positie. In 1920 gaat de bond samen met de Vereeniging 'Rechtstoestand' op in de Nederlandsche Unie voor Vrouwenbelangen. De unie zet zich in voor 'al die misstanden in onze maatschappij, die, mede door ons streven naar Vrouwen Kiesrecht, steeds duidelijker aan 't licht zijn gekomen.'²⁷

²⁶IIAV, archief van de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht, inv.nr. 29.

²⁷Ibidem.

„IN NAAM VAN
DE VROUWEN,
DOE OPEN DE
POORT.” ❖ ❖

Verkleinde afdruk
van een plaat uit de
Telegraaf van 22 Jan.
1910, naar aanleiding
eener openbare ver-
gadering van de Afd.
Amsterdam, van den
Ned. Bond v. Vrou-
wenkiesrecht, op 17
Januari 1910.

108

Spotprent van Louis Raemaekers in de Telegraaf, 22
januari 1910,
naar aanleiding van een openbare vergadering van
de Nederlandsche
Bond voor Vrouwenkiesrecht in Amsterdam.

M. Albers,
Conservator Trompmuseum.

**TENTOONSTELLINGSAGENDA HAL STADHUIS
mei tot en met oktober 1994**

- **Kunstenaars uit Brod**
6 mei t/m 28 juni 1994

- **Moderne architectuur in Zuid-Hol
land**
8 juli t/m 28 augustus 1994

- **Zonder ambacht geen monumenten**
10 september t/m 24 oktober 1994

De tentoonstellingsagenda voor 1994 is opgesteld in overleg met het gemeentearchief Brielle en galerie De Waag. Het Trompmuseum organiseerde ter gelegenheid van het verkiezingsjaar en 75 jaar vrouwenkiesrecht in Nederland de tentoonstelling Kiesrecht in Brielle (2 t/m 25 maart 1994). Van 2 april t/m 1 mei 1994 was de tentoonstelling De watergeus ligt voor Den Briel. De watergeuzen en de inname van Den Briel in 1572 te zien. De organisatie van deze tentoonstelling was in handen van het museum en het gemeentearchief.

Voor de zomer en het najaar van 1994 staan nog twee tentoonstellingen op het programma.

Moderne architectuur in Zuid-Holland

De afgelopen tien jaar is in Nederland grote belangstelling ontstaan voor hedendaagse architectuur. Op vele plaatsen in ons land verrijzen opvallende en vaak spraakmakende woonwijken en kantoorgebouwen. Ook in Brielle wordt hard gewerkt aan een voorbeeld van eigentijdse architectuur: het nieuwe stadskantoor, waarvan de eerste paal op 11 februari 1994 de grond in ging en dat in 1995 zijn deuren zal openen. De tentoonstelling Moderne

architectuur in Zuid-Holland laat alle belangrijke ontwikkelingen in de architectuur vanaf 1900 zien met voorbeelden uit de provincie Zuid-Holland: Berlage en tijdgenoten, de Amsterdamse School, De Stijl, Het Nieuwe Bouwen, traditionalisme, het na-oorlogse modernisme, het structuralisme en de meest recente ontwikkelingen. In Brielle zal speciaal aandacht worden besteed aan moderne architectuur op de Zuidhollandse eilanden en het nieuwe stadskantoor.

De tentoonstelling is samengesteld door de Stichting Kunstprojecten Rotterdam. Op de tentoonstelling is een architectuurgids verkrijgbaar met een routebeschrijving langs 150 markante voorbeelden van moderne architectuur in Zuid-Holland.

Zonder ambacht geen monumenten

Aanleiding voor de organisatie van deze tentoonstelling is de Open Monumentendag op 10 september 1994. Brielle en de andere steden en dorpen op Voorne zijn rijk aan monumenten: verdedigingswerken, woonhuizen, kerken, boerderijen, raadhuizen, pakhuizen, gemalen en straatmeubilair. Om deze gebouwen te behouden moet er geregeld onderhoud en herstelwerk aan worden verricht. Is onderhoud lang achterwege gebleven dan moet het monument gerestaureerd worden. Voor het restaureren en onderhouden van monumenten zijn mensen nodig die op de hoogte zijn van de wijze waarop in het verleden werd gebouwd en die kennis hebben van oude bouwmaterialen en -technieken.

De tentoonstelling laat zien hoe er in het verleden werd gebouwd, welke gereedschappen en materialen werden gebruikt en welke ambachtslieden betrokken waren bij de uitvoering van het werk (de schrijnwerker, de steenhouwer, de leidekker, de schilder, de glazenier, de smid, de molenmaker, de orgelbouwer, de klokkengieter en de straatmaker).

M.S.Zoetemeijer

KRONIEK 1993

Het jaar 1993 was voor Brielle en omstreken een rustig jaar, maar enkele gebeurtenissen zijn toch nog wel een keer het vermelden waard.

Januari

De erepenning van de gemeente Brielle wordt toegekend aan de heer Bilstra voor het vele werk dat hij verzet ten behoeve van vluchtelingen.

Het nieuwe Rode Kruisgebouw aan het Catharijnehof wordt door burgemeester Sala geopend.

De heer Cor Dedert wordt verkozen tot poorter van het jaar.

Bij een zware zuidwesterstorm waait het dak van een loods in de Rozemarijnstraat en worden 2 bomen ontworteld.

De gereformeerde Briellenaren nemen afscheid van hun Geuzenkerk, men gaat nu samen met de hervormden naar de St. Catharijnekerk.

In een aantal Brielse woningen wordt onderzoek gedaan naar de aanwezigheid van asbest.

Februari

In de hal van het stadhuis wordt onder grote belangstelling de tentoonstelling " Hoog water in Brielle " geopend.

Het Briels gemeente archief ontvangt een heel aardig geschenk, een herinneringsalbum betreffende de Belgische opstand.

46

Dit album werd in 1876 aangeboden aan kapitein A. K. van Kruyne.

Bewoners van de Kleine Goote zijn woedend over gemeentelijke bouwplannen in hun wijk.

Zwartewaal krijgt na 5 jaar eindelijk een nieuwe klok aan de gevel van het voormalige stadhuis.

Binnen 2 weken hebben al 1000 mensen de tentoonstelling " Hoog water " bezocht.

Maart

Het Rail-Toy Speelgoedmuseum in Oostvoorne opent dit jaar met een tentoonstelling over poppenhuizen.

50 jaar geleden vielen een aantal bommen op Brielle, er waren 22 slachtoffers. In verband hiermee is in de Brielse bibliotheek een tentoonstelling met veel fotomateriaal.

De Dijkstraat in Brielle staat onder water, bij het kabels trekken voor de nieuwbouw, wordt de waterleiding geraakt.

De documenten van het Catharina gasthuis zijn geïnteriseerd, mevrouw Glaudemans, de gemeente-archivaris, biedt mevrouw Kester het eerste exemplaar aan van de inventaris.

April

Het 1 aprilfeest is ondanks het slechte weer een groot succes.

Ook het Nationaal Museum Weekend wordt getroffen door slecht weer, toch wordt er graag gebruik gemaakt van de geuzenspeurtocht en de rondvaart

met het geuzenschip na een bezoek aan het Tromp-
museum.

Drs. J. Wallage, staatssecretaris van onderwijs en
wetenschappen, bezoekt Den Briel.

De samensteller van het boekje 'Zwartewaal in
vroeger tijden' - de heer Adri van Hulst- biedt
het eerste exemplaar aan burgemeester Sala aan.

Koninginnedag wordt in Vierpolders en Zwartewaal
uitgebreid gevierd.

In Brielle ontvangen de heren Van der Borden, De
Man en Spruijt een koninklijke onderscheiding.

Mei

De Stationsweg te Oostvoorne wordt na de ver-
nieuwde inrichting feestelijk heropend.

(opmerking redactie: De kruising Stationsweg-Van
der Meerweg/Mildenburglaan krijgt al spoedig de
bijnaam 'Het Klotenpleintje', dit vanwege het
straatmeubilair)

De restauratie van de hervormde kerk te Zwartewaal
is voltooid.

Bij de derde gemeentelijke hoorzitting zijn de
Briellenaren redelijk tevreden over de bouwplannen
voor het nieuwe stadskantoor.

Groepscommandant Wassenaar van de Brielse politie
neemt afscheid.

Gedeputeerde Statenlid mevrouw Gunther en Bur-
gemeester Sala roeien de opgeknapte passantenhaven
aan het Maarland open.

48

Vierpolders verliest de laatste vaste levensmiddelenwinkel.

Juni

De Brielse Vestingspelen worden goed bezocht en het gebodene wordt door het publiek gewaardeerd.

De Jacoba van Beieren dag wordt in Oostvoorne voor de twintigste keer gehouden.

De Brielse toneelvereniging St. Leonardus bestaat 75 jaar.

De eerste uitvoering van de zomerse serie beiaardconcerten vindt plaats.

Er is fel protest tegen eventuele sloop van enkele huizen aan de Witte de Withstraat.

Oostvoorne krijgt door acties van particulieren een carillon.

Juli

Museum de Duinhuisjes is weer uitgebreid, een derde duinwoning staat erbij.

Het Brielse Korps Torpedisten wordt met een tentoonstelling herdacht.

Het tweede Brielle Bluesfestival heeft te kampen met zware regenbuien.

Augustus

De Stichting Stamboek Ronde en Platbodemjachten houdt haar jaarlijkse reünie te Brielle, de haven aan het Maarland gaat even terug in de tijd.

Het 700 jarig bestaan van het St. Catharina gasthuis wordt herdacht met onder meer een tentoonstelling.

De hervormde predikant M. den Dekker verhuist Brielle voor Dordrecht.

September

Open monumentendag is in onze regio weer een succes, in Brielle kan deze keer onder andere de Hoofdwacht op de Markt bezichtigd worden.

Wijk Nieuwland 2 wordt door burgemeester Sala officieel geopend.

Kunstenaars van heel Westvoorne exposeren in de Brielse zusterstad Havlickuv Brod.

De samensteller de heer Arie Dogterom zorgt voor het verschijnen van het derde deel " Vierpolders in vroeger tijden ".

Oktober

SCC (Sociaal Cultureel Centrum) 'de Goote' krijgt een nieuwe volautomatische in - en uitschuifbare tribune.

Er wordt een begin gemaakt met de aanleg van de voetgangersbrug over het Zuidspui te Brielle.

In de Infirmierie start een voor Nederland uniek project, Galerie 55 plus.
Hier kunnen ouderen hun werkstukken exposeren.

November

Burgemeester Sala wordt herbenoemd als Brielse burgervader.

50

Brielse Mare nummer 6 verschijnt met onder meer een boeiend artikel over Jacob van Maerlant.

In het Brielse Gemeente archief wordt een zeer oude akte van het jarige Catharina gasthuis herontdekt.

Ook de Briellenaren moeten in navolging van veel andere gemeenten rioolrecht gaan betalen.

Het Brielse carillon krijgt een opknapbeurt.

De Brielse Anna ter Linden debuteert als schrijfster met het boek " Vrouw met vleestomaat ".

December

Galerie de Nymph sluit met een expositie van Ria Boereboom voorgoed haar deuren.

De Brielse maskerade leeft nog steeds, er zijn weliswaar niet zo veel deelnemers, maar wel is er veel publiek.

De gemeentehuizen in de regio openen op zaterdag hun deuren in verband met een actie voor Bosnië.

Mevrouw A. van Zee-Mol is klaar met de inventaris van het oude archief van de hervormde kerk te Vierpolders, de eerste exemplaren worden overhandigd aan de heren Van der Ent en Sala.

De Brielse kerstmarkt mag niet klagen over gebrek aan belangstelling.